

نقش و جایگاه جاذبه های یادمانی و تاریخی استان گلستان در جذب توریست

تاریخ دریافت مقاله: ۸۸/۱۲/۲ تاریخ پذیرش مقاله: ۸۹/۱/۱۶

اکبر شربتی (دانشجوی دوره دکتری جغرافیای اقتصادی (تاجیکستان)، مدرس و مدیر آموزش دانشگاه پیام نور استان گلستان)

چکیده

رشد روز افزون و سهم فزاینده توریسم در اقتصاد جهانی هر روز چرخه ای تازه بر ساز و کار بنیادین این صنعت می افزاید تا جایی که صنعت توریسم خود تبدیل به نمونه ای از دهکده جهانی می شود. بنابراین توسعه فعالیتهای اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی در بسیاری از ابعاد با فعالیتهای مرتبط به امور جهانگردی گره خورده است یکی از جاذبه های بسیار مهم که مورد توجه اغلب مردم دنیاست جاذبه های فرهنگی و تاریخی است که این جاذبه ها معرف فرهنگ خاص همان کشور و دارای ارزش های در خور توجه آن سرزمین و ویژگی های مردم همان مرزو بوم است. سرزمین پهناور ایران با طبیعت رنگارنگ و استثنائی خود و همچنین با فرهنگ و تمدن باستانی آن ریشه در تاریخ کهنسال این مرزو بوم دارد و نیز با آثار باستانی بسیار زیادی که در جای جای این کشور قرار گرفته، آن را در ردیف یکی از ده کشور نخست جهان به لحاظ جایگاه تاریخی و فرهنگی قرار داده است. استان گلستان بعنوان بخشی از سرزمین پهناور ایران زمین به لحاظ تاریخی، دارای سابقه ای درخشان و از نظر دارا بودن عرصه تاریخی و یادمانی بسیار غنی است. تاریخ بسیار کهن استان گلستان و قرار گرفتن در مسیر راه ارتباطی بین شرق و غرب کشور باعث گردیده تا بعنوان یکی از کانونهای مهم تاریخی کشور ایران مطرح باشد. آثار و نشانه های متنوع و مختلفی که از سیر تکوینی فرهنگ و تمدن بشری به جای مانده می توانند بعنوان جاذبه های توریستی مورد استفاده قرار گیرند. تپه ها، قلعه ها، مساجد زیبا، زیارتگاه ها، برج ها، کانون های شهری و روستایی تاریخی، کاخ ها، پل ها، معابر و گذرگا ههای تاریخی، امام زاده ها و آرامگاه، دیوار دفاعی و آداب و رسوم و ... گوشه هایی از جاذبه های تاریخی و فرهنگی استان گلستان است که در صورت سرمایه گذاری مناسب و بکارگیری شیوه های نوین تبلیغات می تواند نقش چشمگیری در جذب توریست داخلی و خارجی داشته باشد.

واژه های کلیدی

توریسم، استان گلستان، قلعه، تپه، برج ها

مقدمه

قلمرو طبیعی- تاریخی ایران زمین، در زمره کانون های اولیه پیدایش تمدن محسوب می شود. در نواحی مختلف این سرزمین پهناور، اقوام گوناگونی می زیسته اند، که نحوه زیست، ذوق و خلاقیت آنان در پاسخ به نیازهای مادی و معنوی زندگی، آثار و یادمان های تاریخی و فرهنگی ویژه ای را بوجود آورده و به یادگار گذاشته است. آثاری که امروزه به دلایل متعدد و از دیدگاه های مختلفی دارای ارزش هستند. این آثار را اگر چه نیاکان ما ساخته و با آنها زندگی کرده اند، ولی تنها به مردم ایران تعلق ندارند. بلکه به عنوان بخشی از میراث تاریخی جامعه بشری تلقی می شوند. بر اساس دیدگاه های برنامه ریزی توسعه پایدار، یادمان ها و ثروت های تاریخی تنها به عنوان میراث قلمداد نمی شوند، بلکه بهره برداری از آنها در فعالیت های اقتصادی و در امر جهانگردی دارای ارزش های کم نظیری است. از دیدگاهی دیگر و بر اساس تجارب ارزشمند جهانی، یکی از مناسب ترین روش های حفظ و نگهداری میراث تاریخی، حفظ و احیای کاربری گذشته آنها است. در غیر این صورت می توان استفاده دیگری از آنها به عمل آورد و این آثار را با کاربردهای جدید تطبیق داد.

استان گلستان با مرکزیت شهرستان گرگان از استان های شمالی ایران است که در محدوده ۳۶ درجه و ۳۰ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۷ دقیقه عرضی شمالی و ۵۳ درجه و ۵۱ دقیقه تا ۵۶ درجه و ۲۱ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ واقع شده است. بخش های شمالی استان از سطح دریای آزاد پایین تر قرار دارد و هرچه به سمت شرق و جنوب پیش می رویم به ارتفاع آن افزوده می شود. تنوع اقلیمی استان به دلیل شرایط جغرافیایی و طبیعی قابل توجه بوده، بطوریکه نواحی جنوبی از آب و هوای کوهستانی، نواحی مرکزی و جنوب غربی از آب و هوای معتدل مدیترانه ای و نواحی شمالی از آب و هوای نیمه خشک و خشک برخوردار است. میزان بارندگی سالانه آن ۲۵۰ تا ۷۰۰ میلی متر و در مجموع رطوبت هوا و بارندگی آن از استان های مازندران و گیلان کمتر است. مطابق سرشماری عمومی نفوس مسکن سال ۱۳۸۵، جمعیت استان ۱۶۱۷۰۸۷ نفر، تعداد کل خانوار معادل ۳۸۰۲۴۴، نسبت جمعیت شهری و روستایی به کل جمعیت استان بترتیب ۴۹/۲ و ۵۰/۸ درصد، نسبت جنسی مرد وزن ۹۹ می باشد. جمعیت استان جوان بوده و بالاترین درصد جمعیت مربوط به رده سنی ۱۵ الی ۲۴ ساله است. استان گلستان به دلیل دارا بودن آثار و بناهای یادمانی و تاریخی از قبیل تپه، قلعه، برج، پل، کاروانسرا، دیوار دفاعی، مساجدکهن، کانون شهری و روستایی تاریخی، معابر و گذرگاه تاریخی دارای قابلیت های فراوان توریستی است که می تواند بعنوان یکی از قطب های

توریستی کشور مورد توجه قرار گیرد. بنابراین شناخت پتانسیل ها و توانایی های بالقوه استان در زمینه جذب و جلب توریسم از ضروریات اساسی محسوب می گردد.

اهمیت تحقیق

بطور خلاصه اهمیت این تحقیق به شرح زیر است:

- ۱- شناسایی و معرفی جاذبه های تاریخی و یادمانی استان گلستان بعنوان یک قطب توریستی در شمال کشور.
- ۲- سوق دادن توریست های داخلی و خارجی به سوی جاذبه های فرهنگی و تاریخی استان گلستان
- ۳- کاهش فشار بر جاذبه های طبیعی استان گلستان با هدف حفظ محیط زیست
- ۴- طولانی کردن و متنوع کردن گذران وقت توریست ها با هدف بازدهی اقتصادی بیشتر و باز تولید فرهنگی وسیع تر
- ۵- افزایش بهره وری و کارآمدی نیروی انسانی، اشتغال و تنوع بخشی به اقتصاد محلی و خلق مزیت های جدید در استان
- ۶- توسعه اقتصادی و اجتماعی استان

روش تحقیق

شیوه کار در این تحقیق مبتنی بر روش های کتابخانه ای، اسنادی و بررسی های میدانی است (بیشترین قسمت کار در این روش صورت گرفته است).

۱- موقعیت جغرافیایی و تاریخی استان گلستان

استان گلستان با وسعت حدود $20437/2$ کیلومتر معادل $1/3$ درصد کل مساحت کشور با مرکزیت شهرستان گرگان، از استان های شمالی ایران است. این استان از شمال به جمهوری ترکمنستان، از غرب به استان مازندران و دریای خزر، از جنوب به استان سمنان و از شرق به استان خراسان شمالی منتهی می شود. این استان دارای سیزده شهرستان و اقوام مختلفی همچون فارس، ترکمن، سیستانی، بلوچ، قزاق، ترک و مازندرانی در آن زندگی می کنند. (سازمان ایرانگردی و جهانگردی، ۱۳۸۷) مطابق سرشماری عمومی نفوس مسکن سال ۱۳۸۵، جمعیت استان ۱۶۱۷۰۸۷ نفر بوده است.

استان گلستان بزرگترین و آبادترین سرزمین در شمال ایران، در سده های اولیه اسلامی و قبل از آن بوده است. (معطوفی، اسدالله، ۱۳۷۴) سابقه تمدن آن باتوجه به کاوش های باستانی، به حدود شش هزار سال قبل بر می گردد و در حقیقت یکی از قدیمی ترین ایالت های ایران و مرکز عمده شکل گیری تمدن آریایی، در شمال ایران بوده است. تاکنون تعداد ۱۱۰۰ اثر و یادمان تاریخی شامل قلعه ها، تپه ها، معابرو گذرگاه، امام زاده، مساجد کهن و قدیمی، منازل و عمارت قدیمی، برج ها و ... در قلمر استان گلستان شناسایی و کم و بیش مورد مطالعه قرار گرفته است. (مدیریت میراث فرهنگی استان، ۱۳۸۰)

آثاری که در تورنگ تپه گرگان کشف شده قدمت سکونت مردم این منطقه را به هزاره های سوم و چهارم پیش از میلاد می رساند.

۲- بنا ها و ابنیه های تاریخی

یادمان های باستانی به شکل تپه، تل، هر یک از آنها نشانگر رفتارهای فرهنگی و شیوه های زندگی پیشینیان ما و تمدن آنها است. اهمیت هر یک از یادمان ها، به چگونگی درک جنبه های گوناگون رفتار نیاکان ما در گذشته بستگی دارد. با بررسی ها و مطالعه یادمان های باستانی و تاریخی، می توان مراحل مختلف زندگی مردم هر منطقه را شناخت و درک کرد، زیرا مرحله ای از پیشرفت فرهنگی اقوام مختلف ایرانی را به نمایش می گذارد.

در استان گلستان تپه های باستانی زیادی وجود دارد که شماری از آنها شناسایی شده و برخی از آنها دارای قدمت دو هزار ساله هستند. بسیاری از آنها با آثار بدست آمده در آن، قدمت بیش از پنج هزار سال دارند و اکثر تپه ها در مجاورت و در مسیر دیوار دفاعی گرگان، واقع شده اند.

۲-۱- تورنگ تپه

در فاصله ۲۲ کیلومتری شمال شرقی گرگان و در مجاورت روستایی به همین نام و در کنار استخر آبی واقع است. تورنگ تپه از تپه های تاریخی استان گلستان بوده که شهرت جهانی دارد و توجه بسیاری از باستان شناسان دنیا را به خود جلب کرده است. قدمت آن به استناد گزارش ها و نتایج بررسی ها و کاوش های علمی باستان شناسان خارجی به هزاره سوم پیش از میلاد یعنی پنج هزار سال پیش بر می گردد. آثار بدست آمده از این تپه تاریخی بنا به اظهار باستان شناسان، گواه

سکونت انسان عصر پیش از آریایی ها در آنجاست. شباهت هایی که بین آثار بدست آمده از این تپه ، با آثار تپه حصار دامغان ، جزیره کرت واقع در دریای اژه و غیره نشانگر ارتباط اقوام و تاثیر پذیری و تاثیر گذاری هنر آنان بر یکدیگر است. مجسمه های کوچک گل با نقش مردان و زنان در این تپه با اشیایی مکشوفه در جزیره کرت که متعلق به هزاره دوم پیش از میلاد است ، شباهت زیادی دارد. این تپه ظرفیت و توان بالقوه زیادی برای جلب و جذب جهانگردان به آثار تاریخی را دارد. (مداح ، سیدکاظم ، ۱۳۷۲)

۲-۲-۲- قره شیخ تپه

این تپه در حدود ۲ کیلومتری جنوب غربی روستای قره قوزی در شمال رودخانه گرگانرود واقع شده است. طول این تپه ۲۲۰ متر و عرض آن ۱۷۰ متر بوده است. ظاهراً این تپه باستانی روی تپه ماهورهای طبیعی بوجود آمده که در چندین دوره تاریخی سکونت گاه انسان بوده است. بقایای آثار معماری (قطعات سفال و سنگ) به صورت پراکنده بر روی تپه دیده می شود. به نظر می رسد این تپه اهمیت نظامی داشته است. سفال های مکشوفه از این تپه بیشتر لعاب دار و منقوش بوده و به ندرت قرمز ساده و خاکستری داغدار است .

قدمت تپه را از هزاره اول قبل از میلاد تا قرن ۲ و ۳ هجری می دانند

۲-۳-۲- آبادان تپه ۱

در ۲۱ کیلومتری شمال شهر گنبد کاووس و در جنوب روستای آبادان تپه واقع شده است. این تپه دایره ای شکل و به قطر تقریبی ۲۰۰ متر و ارتفاع ۱۴ متر بوده که اطراف آن تا شعاع حدود ۴۰۰ متری تپه های کوچک تر قرار گرفته اند، به طوری که این تپه در مرکز آنها قرار داشته است. سفال های بدست آمده از روی تپه بیشتر قرمز ساده و خاکستری ساده می باشد که قدمت تپه را تا اواخر هزاره اول و اوایل هزاره دوم ق.م می رساند. این تپه در سه جهت شرق، غرب و شمال به روستای آبادان تپه محدود است. به طوری که خانه های روستایی در حاشیه تپه احداث گردیده اند.

۲-۳-۲- سایر تپه های مهم استان گلستان

شاه تپه، ملک علی تپه، نار تپه، شور تپه، تپه سفید دار، نرگس تپه، تپه ملک محمد، ارشه قلی تپه، گل تپه، تاق تپه، فلا تپه، جن تپه، ازدار تپه، بزغاله تپه، گرگ تپه، گمیش تپه، سولی تپه و آبادان تپه ۲ و ...

۳- قلعه ها**۳-۱- قلعه تاق**

این قلعه در جنوب شرقی روستای بالاجاده (سورم سرا) و در جنوب قلعه شاه نشین واقع شده و از اهمیت ویژه ای برخوردار است. پس از خرابی گوزان شهر (گبران شهر) در جنوب شرقی شهر کردکوی در حوالی روستای بالاجاده، مردم این ناحیه در قلعه تاق ساکن شدند. این منطقه از سه طرف به رشته کوه های طبیعی محدود است. قلعه تاق بر بلندای ارتفاعات جنوبی تاق بند قرار گرفته و از سنگ و ساروج ساخته شده است. قلعه تاق و آبادی تاق بند (بالاجاده قدیم) به دست مردان با غیرت، در دوره ای حساس، بخصوص زمانی که مردم منطقه از دادن خراج، سرباز زده بودند، جهت پایداری و مقاومت ساخته شد.

۳-۲- قلعه ماران

یکی از نقاط دیدنی و با شکوه استان گلستان، قلعه ماران است که در ۱۲ کیلومتری جنوب رامیان و بین شهر های رامیان و علی آباد کتول قرار دارد. این قلعه، دارای چشم اندازهای جالب و زیبا است. در بالای آن چشمه آبی وجود دارد. در گذشته این قلعه، به دلیل موقعیت مناسب، دژی محکم برای پناه گرفتن بود. از جمله آثار آن زمان، چاه های گندم است که اکنون به صورت ذغال درآمده است. طبیعت اطراف این قلعه از غنای طبیعی جالبی برخوردار می باشد.

۳-۳- سایر قلعه های مهم استان گلستان

گبری قلعه، قلعه جیق، قلعه مسنجیق، قلعه تخت سلیمان، کلاری، قلعه خندان، قلعه چکل شاه پسند، قدیم قلعه و قلعه شاه نشین و...

۴- مساجد کهن و تاریخی

مساجد مهم ترین بناهای مذهبی هر شهر و روستا بوده اند که اغلب در مراکز شهرها، نزدیک بازارها و محدوده دارالحکومه ساخته شده اند. در این منطقه، در طول زمان، مساجدی با طرح های گوناگون و تزئینات مختلف و نقشه های متنوع احداث شده اند که از این میان می توان به مسجد جامع گرگان و مسجد کریم ایشان اشاره کرد. بر پایه استانداردها و معیارهای ارائه شده سازمان میراث فرهنگی کشور، در استان گلستان سه مسجد کهن قدیمی دارای آثار و ارزش های تاریخی و مذهبی است.

۴-۱- مسجد جامع گرگان

مسجد جامع در جنب بازار اصلی شهر (نعلبندان) واقع شده است. بانی آن را از قول سالخوردهگان استرآبادی از اهل تسنن و از ترکمن های طایفه ایمر معرفی کرده اند. این مسجد در عرصه درخشان معماری ایران، یعنی دوره سلجوقیان احداث شده، فقط مناره آجری آن که دارای کتیبه ای به خط کوفی است، باقی مانده است. منبر چوبی مسجد هشت پله دارد که در آن منبت کاری شده و با قاب شیشه ای پوشانده شده است. این منبر دارای دو کتیبه می باشد که تاریخ های ۱۰۱۸ و ۱۱۵۸ هجری - قمری بر آن نوشته شده است. مسجد جامع دارای صحن بزرگ با ایوانی بلند است. محراب شبستان اصلی که گنبد بلندی نیز بالای آن دیده می شود، بر خلاف سنت شیعه رو به سوی شرق است که خود گواه بر این بوده که مسجد در ابتدا برای اهل سنت ساخته شده است. درب ورودی مسجد از لحاظ منبت کاری بی نظیر است. در چهارچوب درب، کتیبه هایی به خط کوفی دیده می شود. مناره مسجد جامع کم ارتفاع بوده، و این هم به سبب رطوبت هوای این منطقه است که مناره ها را در این نواحی کم ارتفاع می ساختند.

۴-۲- مدرسه و مسجد کریم ایشان

این بنا، در شرق شهر کلاله، در روستای کریم ایشان و در مسیر جاده کلاله به مراوه تپه واقع شده و از آثار دوره قاجار است. ساختمان آجری مسجد که عاری از هرگونه تزئین می باشد، به نقشه مربع - مستطیل بنا شده است. این مسجد شامل یک شبستان با سر در ورودی در سمت جنوبی می باشد که سقف آن به وسیله چهار گنبد پوشش یافته است. مدرسه کریم ایشان نیز با آجر بنا شده که نمای خارجی سر در ورودی آن با کاشی تزئین گردیده است. در قسمت فوقانی سردر، اتاق کوچکی است که به وسیله پنجره هایی از جهات شرقی و غربی، به محوطه مسجد و مدرسه چشم انداز دارد. نمای خارجی و اضلاع طرفین سر در را اتاق نماهای آجری می پوشاند. درب ورودی مدرسه که فاقد ظرافت هنری است، حاوی یک بیت شعر است که تاریخ ساخت این مسجد را روشن می کند. (قائم، رمضانعلی، ۱۳۷۹)

حیاط مدرسه چهار ضلعی است که در یکی از اضلاع آن حجره هایی ساخته شده است. در زوایای اضلاع خارجی مدرسه، برج های آجری نیم دایره با آثار مناره های آجری به چشم می خورد.

به طور کلی ساختمان مسجد و مدرسه کریم ایشان، از استحکام قابل توجهی برخوردار بوده است. ولی بر اثر مرور زمان و به ویژه زلزله سال ۱۳۸۴ خورشیدی صدمه فراوان دیده است.

۳-۴- مسجد گلشن

این مسجد در جنب بازار اصلی و دائمی شهر گرگان واقع شده است. ساخت آن در عصر سلجوقیان بوده و دارای مناره ای است که روی آن کتیبه ای به خط کوفی است. زمین مسجد ۱۶۰۰ متر مربع بوده و بر روی دیواره های ایوان غربی سنگ نبشته های زیادی نصب گردیده است

۵- کانون های شهری و روستایی تاریخی

۱-۵ شهر باستانی همیشه

این کانون در غرب شهر کردکوی بوده، که در خرابه های آن روستایی تحت عنوان سرکلاته خرابشهر احداث گردیده است. این شهر به دلیل داشتن دیوار دفاعی و خندق معروف آن، مرکز مهم مقاومت در برابر هجوم دشمنان این منطقه محسوب می شده و از اهمیت خاصی برخوردار بود. همیشه قبل از حمله مغولان به گرگان و طبرستان شهری بزرگ و آباد بود. بر طبق قراین تاریخی، قدمت این شهر به دوران انوشیروان ساسانی می رسد، ولی اسفندیار در تاریخ خود بنای شهر همیشه را به فریدون منتسب می کند. در حفاری سال ۱۹۶۴ میلادی مشخص گردید که دیوار همیشه از جنگل تا دریا (شمال-جنوب) ادامه داشت و با آجر های بزرگ ساخته شده و شامل برج های مدوری بود که شباهت زیادی به برج های قلعه ساسانی تورنگ تپه گرگان داشت. به علاوه سفال های بدون لعاب به دست آمده نیز تعلق این منطقه را به دوره ساسانی تایید می کند.

۲-۵- خرابه های گرگان قدیم (شهر جرجان)

گرگان از شهرهای مهم و تاریخی ایران است که در طول تاریخ، اسامی گوناگونی به خود گرفته است. ورکان، هیرکان و گرگان، از معروف ترین اسامی آن بوده اند. این شهر پس از ورود اعراب به ایران، جرجان نام گرفت و قرن ها مهد تمدن و فرهنگ و دانش بوده است. شهر گرگان قدیم مرکز ایالتی به همین نام بود. گرگان قدیم در حملات مغول ویران شد و پس از تهاجمات تیمور، تنها اسمی از آن باقی ماند. این شهر از دو قسمت تشکیل شده بود، بخشی از آن بکرآباد و

بخشی شهرستان نام داشت. امروزه باستان شناسان آثار گرانبغلی از خرابه های گرگان قدیم پیدا کرده اند که عظمت هنر و درجه تمدن، فرهنگ، معماری و شهرسازی مردم آن دوره را می رساند. قرن ها بعد شهر گنبد کاووس کنونی در کنار آن ساخته شد و توسعه پیدا کرد. یکی دیگر از شهر های مهم گرگان، استر آباد بود که در غرب آن واقع بود، در سال ۱۳۱۶ خورشیدی به دنبال تغییر اسامی برخی شهرها، نام گرگان به خود گرفت و اکنون این گرگان (استرآباد قدیم) مرکز استان گلستان می باشد. گرگان چندی عرصه تاخت و تاز علویان زیدی مذهب بود و مدتها مرکز حکومت زیاریان بوده و مهمترین اثر تاریخی این سرزمین، برج قابوس، یادگار آن دوره است.

دو رشته حصار که در وسط آن خندقی قرار داشت شهر را محصور کرده بود. مصالح حصار شهر، آجر و سنگ به ابعاد ۲۵×۲۵×۵ سانتیمتر بوده است، ارگ شهر در قسمت مرکزی به صورت شش ضلعی در بلند ترین نقطه قرار داشت، خیابان های شهر شبکه بندی و از شمال به جنوب و شرق به غرب کشیده شده بودند. از آثار عصر ساسانی در خرابه های گرگان قدیم یک تالار رستوران دار و کوره های آهنگری است. از آثار دوران سلجوقیان و ایلخانیان، خانه های شهرداری با گچ و آجر تزئین و بیشتر منازل دارای چاه آب بودند. از آثاری که به وضوح در گرگان قدیم یافت می شد ظروف شیشه ای و سفالی می باشد. خرابه های این شهر در کنار گنبد کاووس کنونی واقع است. (مشکوتی، نصرت الله، ۱۳۴۵)

۳-۵- دشت حلقه

شهر باستانی دشت حلقه، در ۱۵ کیلومتری جنوب شرقی شهر گنبد واقع شده است. این شهر به صورت هشت ضلعی نامنظم است که اندازه این اضلاع از ۲۳۸ متر تا ارتفاع ۱۶۷۷ متر متغیر است. دو دیوار، شهر را محصور می نمود که دیوار داخلی چهار متر و دیوار خارجی ۶/۷۵ متر ارتفاع داشته است خندقی هم در فاصله دو دیوار کنده شده که ۵۳ متر عرض دارد و در بعضی قسمت ها به ۶۰ متر می رسد. پیرامون این شهر باستانی ۷ کیلومتر و مساحت آن ۳۳۸ هکتار است. در قسمت جنوب شرق شهر تپه ای به ارتفاع ۲۰ متر و به مساحت ۳ هکتار و پیرامون آن ۸۲۴ متر وجود دارد که به احتمال قوی دژ شهر بر روی این تپه بنا شده است. تپه ای که دژ شهر بر روی آن واقع شده مربوط به پیش از تاریخ است. در کاوش های باستانی، سفال لعابدار رنگارنگ قرون هفتم و هشتم هجری و

در قسمت پایین تر، سفال های دوره ساسانی به دست آمده است. تپه ای که شهر بر روی آن واقع شده مربوط به پیش از تاریخ است.

۶- جاده شاه عباسی

در دوره سلسله صفوی به دستور شاه عباس، جاده ای سنگفرش از استان مازندران به استان گیلان و اصفهان ساخته شد که در اثر گذشت زمان بخش اعظم این جاده از بین رفته است. در استان گلستان در جنوب شهرستان بندرگز، کردکوی و بخشی از شهرستان گرگان بقایای این جاده مشهود است. جاده با سنگ، گچ، آهک و آجر ساخته شده و در بین راه چندین پل نیز احداث شده و سطح جاده را نسبت به اراضی حاشیه بالا آوردند. در دوطرف جاده نهر کنندند تا آب در جاده نیافتد. این جاده در حدود ۵۰۰ کیلومتر طول و ۳۰/۴۸ متر عرض داشت.

۷- پل آق قلا

پل آق قلا در شهر آق قلا، در شمال گرگان واقع است. قدمت آن به دوره صفویه می رسد و در گذشته ای نه چندان دور تنها پلی بود که ارتباط دو طرف گرگانرود را در این منطقه برقرار می کرد. در عصر قاجار، در محل پل، قلعه نظامی مهم و معتبری نیز احداث گردید که پل در داخل و محوطه قلعه قرار گرفت. در مدخل پل دروازه هایی احداث گردیده که برای کنترل ورود و خروج مورد استفاده قرار می گرفت. در حقیقت این قلعه و پل سد محکمی برای جلوگیری از هجوم و یورش قبایل صحرانشین بوده است. ولی سالهاست قلعه ویران شده و به جای آن شهر آق قلا بنا شده و پل در وسط شهر قرار گرفته است. پل آق قلا از پل های قدیمی ایران است. اکثر منابع ساخت این پل را به دوره صفوی، اما در بعضی از منابع به قرن نهم هجری نسبت می دهند. این پل با شماره ثبت ۹۱۹ در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده است.

۸- دیوار دفاعی گرگان

یکی از معروف ترین آثار تاریخی استان گلستان دیوار دفاعی گرگان می باشد که به نام های سد اسکندر، سد انوشیروان، سد فیروز، قزل آلان (مار سرخ) در طی دوره های مختلف شهرت یافته است. دیوار دفاعی گرگان، از شرق دریای خزر در ناحیه گمیشان شروع و پس از گذر از شمال آق

قلا و گنبد کاووس به طرف شرق ادامه داشته و در کوه های پیش کمر محو می گردد. طول دیوار حدود ۱۵۵ کیلومتر است. مسیر دیوار از طرف شرق، به موازات گرگانرود پیش رفته و از محوطه های باستانی مهمی که در قسمت شمالی دیوار واقع شده اند می گذرد. دیوار دفاعی در قسمت میانی، از شمال شهر جرجان قدیم یا گنبد کاووس کنونی، عبور کرده و پس از عبور از نقاط باستانی مهم به طرف غرب ادامه پیدا می کند. دیوار دفاعی از محوطه بی بی شیروان به سمت جنوب تغییر مسیر داده و پس از گذشتن از قلعه های معروف از شمال شهر آق قلا گذشته و از محدوده شهر گمیشان عبور کرده و به دریای خزر می رسد. در نزدیکی دریا به سبب تغییرات آب سطح دریا، مسیر آن به درستی معلوم نیست. در حال حاضر دیوار در فواصل و مسیر های مختلف بین ۲ تا ۵ متر ارتفاع و حدود ۱۰ متر عرض دارد. جهانگردان اروپایی در قرون ۱۶ تا ۱۷ میلادی نام آن را اسکندر نامیدند. در قرون اخیر اسمیت *smiat*، با بررسی هوایی که در این منطقه انجام داد طول آن را ۱۷۰ کیلومتر و زمان احداث آن را بین حمله اسکندر و اوایل اسلام دانست. رابینو نیز در کتاب مازندران و استر آباد آن را بنای اسکندر می داند، که در دوران انوشیروان تجدید بنا گردید. پروفیسور آرنه *arne* سوئدی، تاریخ بنای آن را زمان ساسانیان می داند در حین کاوش های دیوار دفاعی، اشیایی همچون سفال، شیشه، و فلز بدست آمده که سفال آن از اهمیت بیشتری برخوردار است. (مهندسین مشاور هامون، ۱۳۸۲)

در حال حاضر به صورت یک رشته تپه کوتاه و ممتد در منطقه خود نمایی می کند و شاید خاک و ماسه به صورت پوششی، مانع تخریب و انهدام کامل دیوار شده است. به هر حال دیوار دفاعی گرگان، یکی از آثار تاریخی مهم و با ارزش بوده که بازدید آن برای هر بیننده، بسیار جالب و عبرت آموز می باشد. زیرا نمایانگر گوشه ای از تاریخ پر فراز و نشیب سرزمین پهناور کشور ایران و بیانگر اراده و تلاش نیاکان ما در حفظ و نگهداری سرزمین خود در مقابل دشمنان متجاوز می باشد.

۹- برج قابوس

یکی از بی نظیر ترین یادمان های برجسته معماری ایران در دوره اسلامی، گنبد قابوس بن وشمگیر است که در شمال شهر گنبد کاووس و در ۳ کیلومتری بازمانده شهر قدیم جرجان، قرار دارد و از نظر هنر معماری و تاریخی یادگار بس ارزنده از دوران آبادی و شوکت سرزمین جرجان و دودمان آل زیاد است.

اثر مذکور بر فراز تپه بزرگ مصنوعی (ارتفاع تپه ۱۵ متر) در سال ۳۹۷ هجری - قمری به دستور شمس المعالی قابوس بن وشمگیر ساخته شده ، به ظاهر جسد قابوس با تابوت شیشه ای در آن نهاده شده است . روزنه کوچک در سمت شرق برای ورود و خروج کارگران و مصالح تعبیه شده است.(مدیریت میراث فرهنگی استان، ۱۳۷۹)

بلندی این برج از روی تپه ۵۱ متر بوده که ارتفاع حقیقی آن نیست، زیرا ارتفاع واقعی آن را باید از سطح زمینی که روی آن ساخته شده، اندازه گرفت. برج قابوس به دلیل موقعیت ویژه خود در شهر گنبد کاووس، علاوه بر این که تفرجگاهی دائمی برای ساکنین شهر گنبد و روستاهای اطراف آن است، همه ساله علاقمندان زیادی برای سیاحت و بازدید از دیگر استان ها و خارج از کشور رهسپار این دیار می شوند.

۱۰- برج رادکان

در میان رشته کوههای البرز، در جنوب شهرستان کردکوی و در دو کیلومتری شرق روستای رادکان برجی با گنبد مخروطی دیده می شود که به رادکان معروف است. این برج در محل ، قلعه گیری نامیده می شود. ارتفاع برج ۳۵ متر و ساختمان بنا مدفن یکی از اسپهبدان خاندان باوند طبرستان است. در زیر مخروط برج دو ردیف کتیبه به زبان پهلوی و کوفی دیده می شود.

وجود خط پهلوی در بعضی از برج های ایران، دلیل روشنی است بر تداوم فرهنگ باستانی مردمان نقاط شمالی ایران که هنوز همگی فرهنگ قوم مهاجر را پذیرا نشده و برای نمایاندن شاخص های فرهنگی خود کوشش داشته و بدین ترتیب استقلال فرهنگی خویش را تا اندازه ای حفظ می کرده اند.

مخروط برج را برخی تقلیدی از برج قابوس دانسته اند. با این تفاوت که گنبد برج رادکان ، دارای دو پوشش و به شکل مخروط بلند که جلب توجه می نماید. اما آجر های آن از جهت پختگی و رنگ شبیه آجرهای به کار رفته در برج قابوس است. تفاوت دیگر آن با قابوس در جای روزنه است که در برج قابوس این روزنه در بدنه مخروط قرار دارد در حالی که در برج رادکان در بدنه مدور برج دیده می شود ، به لحاظ گچ بری نیز بر گنبد قابوس برتری دارد.

برج رادکان ، همانند بسیاری از اماکن تاریخی دیگر، از حفاری های غیر مجاز افراد سودجو بی نصیب نمانده است ، در سال ۱۳۳۵ خورشیدی داخل آن را حفاری کردند و به استخوان های یک

انسان بلند قامتی برخوردارند. برای حفاظت برج در سال ۱۳۵۰ خورشیدی در روستای رادکان، انجمنی به نام حفاظت آثار باستانی تشکیل شد. این برج به شماره ثبت ۱۴۵ آثار ملی ایران به ثبت رسید. (قائم، رمضانعلی، ۱۳۷۹)

۱۱- نتیجه گیری

جاذبه های تاریخی و فرهنگی از بخش های موثر در اشتغال زایی صنعت توریسم است. چرا که توریست های علاقمند به جاذبه های تاریخی و یادمانی، خود، دارای فرهنگ های مختلف، نیازها، سلاقی و خصوصیات هستند که کشور میزبان باید برای ارائه خدمات توریستی و معرفی تاریخ و فرهنگ خویش به گونه ای خود را با فرهنگ میهمانش مطابقت دهد تا جذابیت، حلاوت و اصالت فرهنگی خود را به صورت واقعی، کامل و هنرمندانه به توریست های علاقمند منتقل کند. برای رسیدن به این مقصود باید آموزش های عمومی در سطح جامعه توسط مسئولان متولیان صنعت توریسم نهادینه گردد. استان گلستان علاوه بر جذابیت های طبیعی از نظر دارا بودن عرصه های تاریخی و یادمانی بسیار غنی است. تپه و تل، قلعه ها، مساجد کهن، مدارس دینی، برج ها، شهرها و روستاهای قدیمی، کاخ و عمارات، پل، معابر و گذرگاه تاریخی، دیوار دفاعی، آداب و رسوم، باورها، اعیاد و جشن ها، مراسمات و سنت های محلی، موسیقی بومی و... از جاذبه های تاریخی و فرهنگی منحصر بفرد استان گلستان می باشند. بنابراین با توسعه امکانات و تجهیزات لازم و معرفی صحیح این جاذبه ها در سطح وسیع می توان مسافر و توریسم داخلی و خارجی زیادی را جلب و جذب نمود و توریست ها را به سوی انگیزه های فرهنگی و تاریخی سوق داد و از فشار بر جاذبه های طبیعی کاست. و از این طریق زمینه های افزایش بهره وری و کارآمدی نیروی انسانی، اشتغالزایی، حفظ محیط زیست، تعامل فرهنگ ها، توسعه گفتمان ها و تنوع بخشی به اقتصاد محلی و خلق مزیت های جدید و در نهایت توسعه اقتصادی و اجتماعی را برای استان فراهم نمود. با توجه به ظرفیت گسترده استان در زمینه جذب توریسم، یکی دیگر از راهکارهای اساسی در طولانی کردن و متنوع کردن گذران وقت توریست ها که هم بازدهی اقتصادی بیشتر و هم باز تولید فرهنگی وسیعتری دارد، سوق دادن توریست ها به سوی یادمان های تاریخی و فرهنگی است.

منابع و مأخذ

- آموزش و پرورش ، جغرافیای استان گلستان ، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران ، ۱۳۷۹
- رضوانی ، علی اصغر ، جغرافیا و صنعت توریسم ، انتشارات دانشگاه پیام نور ، ۱۳۷۴
- سازمان ایرانگردی و جهانگردی ، گلستان در یک نگاه ، انتشارات نگارگستر ۱۳۷۸
- سازمان مدیریت و برنامه ریزی ، گزارش اقتصادی و اجتماعی استان گلستان ، ۱۳۸۵، ۱۳۸۶
- سازمان برنامه و بودجه ، سرشماری عمومی نفوس و مسکن شهرستان های استان ، ۱۳۸۵
- قائمی ، رمضانعلی ، جاذبه های جهانگردی استان گلستان ، نگارگستر ، سال ۱۳۷۹
- مداح ، سید محمد کاظم ، تورنگ تپه، فرهنگ خانه ، ۱۳۷۲
- مدیریت میراث فرهنگی استان گلستان، فهرست یادمان های تاریخی، فرهنگی و مذهبی استان، ۱۳۸۰
- مدیریت میراث فرهنگی استان گلستان ، معرفی اجمالی یادمان های تاریخی استان ، ۱۳۷۹
- مشکوتی ، نصرت الله ، جرجان و گنبد کاووس ، هنر و مردم ، ۱۳۴۵
- معطوفی ، اسدالله ، استرآباد و گرگان در بستر تاریخ ایران ، انتشارات درخشش ، ۱۳۷۴
- مهندسین مشاورهامون یک ، برنامه ریزی توسعه و آمایش استان گلستان ، سازمان مدیریت برنامه ریزی استان گلستان سال ۱۳۸۲